

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Вихра Барова, ИЕФЕМ – БАН

за дисертацията на Илиана Страхилова Страхилова

“Модели на трайни естетически въздействия върху човешкото тяло (втората половина на ХХ – началото на ХХІ век)“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление: 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“

Дисертацията на Илиана Страхилова заслужава специално внимание, защото хвърля светлина върху един почти неизследван феномен в България – телесните модификации (в частност *татуирането*) и тяхното социокултурно значение в съвременността (втората половина на ХХ – началото на ХХІ век). Намирам за удачно тяхното въвеждане в заглавието като „модели на трайни естетически въздействия върху човешкото тяло“. Може да се каже, че това е първи опит за цялостно изследване по темата в България. Това е един пионерски труд, чието написване изисква смелост и задълбочен анализ на съществуващата научна литература, както и на българската ситуация. В първа и втора глава авторката демонстрира много добро познаване на научната литература по темата (в голяма степен чуждестранна). Добро впечатление прави съзнателният подбор от представени автори и намерението за прилагане и проверка на теоретичните постановки в направения след това анализ в български контекст. Наред с анализа на богат и разнороден теренен материал от различни подпериоди от развитието на културата на татуиране в България, в работата са повдигнати и някои важни теоретични въпроси, които биха могли да се доразвият и в бъдещи самостоятелни изследвания – кое е *красиво* и за кого, а оттам изследване на поведението на конформизъм и/или противопоставяне, а също така – кой държи *контрола върху тялото* – индивидът, колективът или в определени случаи държавата. Тези въпроси дават отправна точка на авторката да изследва отношението към татуировките (и други телесни модификации) по време на социализма и след 1989 г. Същинският анализ, който е развит в трета и четвърта глава, съдържа нов и приносен етнографски материал, направени са оригинални изводи, на базата на точни наблюдения. Текстът е с общ обем от 181 страници и се състои от увод, четири глави,

заклучение, библиография (117 заглавия), интернет източници (58) и приложения (списък с респонденти и снимки). Снимковите свидетелства обогатяват работата и подчертават визуалния характер на изследвания феномен. Те би се следвало да се възприемат като основна, а не допълнителна част от самото изследване.

Структурата на дисертацията е балансирана, основните проблеми са разгърнати в логична последователност, от общото към частното, от теоретичното познание към етнографското изследване. *Уводът* се отличава с ясни и стегнати формулировки, в донякъде лаконичен стил са изложени основните тези и хипотези на авторката. Ясно е заявен мотивът за избор на темата, провокиран от „липсата на качествено етнологичко изследване” (с. 3) в полето. Изтъкнати са предимствата на етнографските методи за постигането на нова гледна точка към проблема. Очертани и обосновани са времевите и териториални рамки на изследването - втората половина на ХХ – началото на ХХІ век в България. Като фактор за избора на период са посочени интензивните политически, икономически и културни промени от двата основни подпериода, които дават богат материал за изследване на индивидуалните и колективни трансформации, за промените в ценности и нагласи, отношение към тялото и телесните модификации в частност. Още повече, че избраният период дава възможност за използване на качествените етнографски методи и провеждане на интервюта с преки свидетели на случващото се от близкото минало и настоящето. Авторката си поставя четири основни цели на изследването, конспектирани на с. 7: 1. Проследяване на развитието на телесните модификации в България през втората половина на ХХ век и началото на ХХІ век; 2. Маркиране на началото на професионализирането на явлението и неговото развитие, както и анализ на причините за нарастващата популярност на телесните модификации в България; 3. Маркиране и анализ на промяната в отношението към телесните модификации, както при поколенията, родени и живели в периода преди 1989 г., както и на тези, които идват след тях и са представители на културата на прехода; 4. Проверка на хипотезата, че притежателите на телесни модификации принадлежат към субкултурна общност. По подобен начин са изведени и основните задачи на изследването, сред които работа с подбрана научна литература по темата за телесните модификации; въвеждане на определени теоретични концепции за тялото, проследени в тяхната историческа последователност, както и в български контекст;

разглеждане на промяната на светогледа на дадени групи в българското общество и влиянието на западната идеология; маркиране и анализиране на видовете форми на трайни естетически въздействия, които се наблюдават, както и промяна на тяхната употреба; обособяване на няколко категории, които събират личните причини и значения за самия индивид. При внимателен прочит на дисертацията може да се каже, че поставените цели и задачи са изпълнени в голяма степен, като фокусът е поставен върху професионализацията на явлениято и индивидуалната идентичност. Методологията на изследването е представена накратко, но коректно. Изтъкнати са историческият подход, етнографските методи – разговори, наблюдения, интервюта, автобиографичен метод, фото и видео документиране, както и използването на интернет източници.

Първа и втора глава от дисертацията са изцяло теоретични и боравят с широк спектър от научни изследвания от полето на етнологията, антропологията, социологията, криминологията, медицината. Дори само тяхното изнамиране и обединяване за целите на труда може да се посочи като принос за авторката. Първа глава е посветена стриктно на телесните модификации и представя научните търсения на подбрани чуждестранни автори. Втора глава разширява обсега на изследването и проследява развитието на концепциите за тялото в исторически план. Изведен е проблемът за овластяване на тялото през различните културни периоди. Представени са класически (идеята за човекът-машина и др.) и съвременни концепции (феминистки и джендър теории), довели да постепенното преосмисляне за собствеността над тялото. Като естествен преход към българския контекст, в края на втора глава са разгледани и български автори, които се занимават с проблема за телесното. Трябва да се отбележи обаче, че в следващите глави на анализ проблемът за собствеността над тялото не е достатъчно изследван.

Трета глава се занимава с отношението и въздействието на телесните модификации в България, отново разгледани в историческа последователност. Тази глава се отличава с най-голямо богатство на анализа и направените заключения. Интерес представлява подглавата, посветена на социалистическия период и събраният материал за казармените и затворнически татуировки, при които би следвало да се открият сходства, свързани с техниките за подчинение и/или овластяване чрез тялото. Лично според мен, анализът на явлениято през

социалистическия период може да се развие повече – в посока нормативна база, ценностна система на участниците и конкретни разкази. Авторката обаче е избрала следващия период на смяна на политическата система като централен за изследването си, обосновавайки се с нарастващото влияние на западната популярна култура. Тя определя периода от 90-те години насам като повратен момент, когато отношението към татурането “претърпява абсолютна трансформация” (с. 90). Следва част, която вероятно за първи път изследва професионализацията на явлениято в България. Професията на татуистите е детайлно анализирана с помощта на качествените методи на етнологията. Тематиката на изображенията е следващата важна тема от работата, анализирана от гледна точка на индивидуалните значения. Като опит за изследване в посока на груповата идентичност може да се отбележат наблюденията на авторката за зараждането на български национален стил, който използва фолклорни мотиви под формата на татуировки. Главата завършва с категоризация на индивидуалните причини и значения, вложени в татурането. Фокусът на работата се връща към индивидуалната идентичност, което е характерно за постсубкултурните изследвания.

В *четвърта глава* са проследени различните механизми за социализиране на явлениято чрез обществени прояви. Представени са две основни такива – *Tatto Fest* и *Tattoo Expo*, направен е критичен анализ „през музеоложка призма” (с. 124) на опита за осъществяване на „музей на татуировката“. Обърнато е внимание също на медиите, специализираните платформи и интернет страници, посветени на телесните модификации. Изследването и оценката на механизмите за популяризиране и професионализация на явлениято са централна задача в тази глава. И дори и авторката да се връща отново в края на труда си към концепциите за тялото, във връзка с представянето на някои радикални проявления („body suspension“), съпътстващи шоу програмата на фестивалите, тя е предпочела да разгледа демонстрацията на този специфичен перформанс като професионален акт и като още един инструмент за популяризиране на телесните модификации. В *заключението* в синтезиран вид са представени основните теоретични постановки, използвани в работата, българският контекст в историческа перспектива, основните тези и хипотези на авторката за зараждането и професионализирането на явлениято, за

постепенното му навлизане в масовата култура, за механизмите за неговата социализация.

Приносите на труда са правдиво посочени в приложения автореферат. Могат да се подчертаят и допълнят няколко от тях. На първо място, трябва да се отличи пионерският характер на дисертацията, която представя едно цялостно изследване по темата за телесните модификации и отношението към тях в България от етнологична перспектива. Изследването стъпва на теоретични постановки от различни научни сфери като философия, история, антропология, социология, криминология, психология, медицина, като успява да ги използва за постигането на една обща цел – анализ на значението, появата и развитието на телесните модификации, в частност татуирането и неговите агенти – професионални татуисти, потребители, зрители на явлението. Приносен материал, който дава една различна гледна точка към проблема, е представянето на работата на професионалистите, заети в сферата на телесните модификации. Оригинално е направеното сравнение със структурата на традиционните занаяти. Самостоятелното развиване на темата може да се посочи като принос в полето на трудовата етнология. Дисертацията също така откроява опита за създаване на български стил в татуирането, базиран на фолклорни елементи. Централен за работата е социокултурният анализ, представен в трета глава, на промяната в отношението към телесните модификации в различните подпериоди от хронологичната рамка на изследването. Направен е един основен извод за постепенното популяризиране и навлизане на телесните модификации в масовата култура, за промяната на отношението към тях и излизането им от сферата на субкултурното. Интересен е изводът за акта на татуиране като личен бунт срещу семейството, което измества фокуса от социалното противопоставяне към индивидуално и поколенческо такова. Ценна е и направената категоризация на личните причини и значения, вложени в татуирането, за самия индивид. Необходимо е да се отбележи, че фокусът върху индивидуалната идентичност е характерна за постсубкултурните изследвания и съвпада с хипотезата на авторката за разграничаване на притежателите на телесни модификации от субкултурните общности. Пригодна е и четвърта глава, която може да се определи като известно обръщане на фокуса на изследването към груповата идентичност на участниците и евентуално към субкултурната общност. Авторката проследява чрез непосредствени

наблюдения организирането и провеждането на събития, изцяло посветени на културата на татуиране, пиърсинг и други телесни модификации. В последната част от главата е отделено място и за някои радикални проявления, съпътстващи телесните модификации, но те са разгледани повече като част от популяризирането и професионализацията на явлениято и по-малко като част от определена лична или колективна идеология. Според мен, четвърта глава от труда може да послужи на авторката (и не само на нея) като отправна точка за бъдещи изследвания на телесните модификации с фокус върху културните общности и идентичността.

Авторефератът отговаря точно на съдържанието на дисертацията. Добро впечатление прави опитът за допълнително осмисляне и синтезиране на представения материал. Това от своя страна дава възможност за критична оценка. Коректно са формулирани основните научни резултати и приносите на труда. Ключови моменти от работата са представени и в четири отделни публикации на авторката, две от които под печат. И. Страхилова показва траен и задълбочен интерес към избраната тема, също така критичен поглед към вече установените теоретични постановки. Изхождайки от българския случай, тя успява да формулира собствени теоретични заключения.

Критичните ми бележки към дисертацията са по-скоро в посока на насърчаване на бъдещи изследвания на авторката, която би могла да задълбочи още повече своите търсения в полето на телесните модификации и отношението към тях. Аспект, който липсва в дисертацията, а ми се струва важен, е очертаването на границите между приемливи/допустими телесни модификации и такива, които са табу и се отхвърлят от доминиращата част от обществото. Хипотезата за преобладаваща „благосклонност към трайните естетически въздействия“ (с. 116) върху тялото изглежда спорна и има нужда от допълнителен анализ. Безспорен е изводът на авторката за навлизането на татуирането в масовата култура, но в същото време елементът на противопоставяне чрез крайни форми на телесните модификации продължава да е част от подбудите (извън потребителските и естетически такива) на определени общности или индивиди. Като цяло в работата липсва разказът за/на културната общност, обединена от телесните модификации, разбирани като философия и критичен начин за изразяване на несъгласие с доминиращия социален и културен ред. Недостатъчно развита в текста остава и връзката между теоретичните идеи за овластяване на

тялото и приложения теренен материал. Въпреки това работата има своята логика и завършеност и отговаря на изискванията за един дисертационен труд. Авторката представя нов и ценен материал и прави оригинални изводи. Демонстрира добро познаване на наличната научна литература по темата и способност за критичен анализ.

Въз основа на написаното по-горе и цялостната ми висока ми оценка за работата по темата на дисертацията, **убедено препоръчвам на уважаемото научното жури да присъди на Илиана Страхилова Страхилова образователната и научна степен „доктор“** в професионално направление: 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“.

София, 24.05.2022 г.

доц. д-р Вихра Барова